

יתרו

האם אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע" לפני מתן תורה?

א. מתי אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע"?

בפרשת יתרו (פרק כ') מסופר על מעמד הר סיני, שבו אמר ד' לישראל את עשרת הדברות, ועל ההכנות למעמד זה (בפרק י"ט). לפני מעמד הר סיני כתוב שכאשר אמר משה לבני ישראל את דברי ד', הם אמרו: "כל אשר דבר ד' נעשה" (יט, ח), ולא כתוב שבני ישראל אמרו: "נעשה ונשמע". הפסוק "ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע" מופיע רק בסוף פרשת משפטים (כד, ז)!

כך נאמר שם (בפרק כד):

א. "ואל משה אמר: יְעֹלֵה אֵלַי דָּ', אֶתְּהָ וְאֶהְרֹן נָדָב וְאֶבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֵק.

ב. וְנָגַשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל דָּ' וְהִם לֹא יָגִשׁוּ, וְהָעַם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ.

ג. וַיִּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעַם אֵת כָּל דְּבָרֵי דָ' וְאֵת כָּל הַמְּשַׁפְּטִים, וַיַּעַן כָּל הָעַם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ: כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּ' נַעֲשֶׂה.

ד. וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דְּבָרֵי דָ', וַיִּשְׁכַּם בְּבֹקֶר וַיְבִין מִזִּבְחַת תַּחַת הַהָר, וּשְׁתֵּים עָשָׂר מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל.

ה. וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת, וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַדָּ', פְּרִים.

ו. וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיִּשֶׂם בְּאֵגְוֹתָיו, וְחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ.

ז. וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית, וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעַם, וַיֹּאמְרוּ: כָּל אֲשֶׁר דָּ' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע.

ח. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל הָעַם, וַיֹּאמֶר: הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת דָּ' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

ט. וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן, נָדָב וְאֶבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל.

י. וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל, וַתַּחַת רַגְלָיו כַּמַּעֲשֶׂה לְבִנְתֵי הַסְּפִיר וְכַעֲצַם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר.

יא. וְאֵל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוֹ, וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ.

נשאלת השאלה: האם בני ישראל אמרו "נעשה ונשמע" רק לאחר מתן תורה?

בדבר זה נחלקו המפרשים: הרשב"ם, הראב"ע והרמב"ן כתבו שבני ישראל אמרו "נעשה ונשמע" רק לאחר מתן תורה, כפי שעולה מסדר הפרשיות¹, אבל רש"י (כד, א) כתב: "פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות. בדי בסיון נאמר לו 'עלה'". ומהמשך דבריו עולה שבני ישראל אמרו "נעשה ונשמע" ביום ה' בסיון.

ב. שאלות על שיטת רש"י

הרמב"ן הביא את דברי רש"י הללו והוסיף שרש"י כתב (בפסוק י"ב) שהפרשה הבאה, הפותחת בפסוק י"ב נאמרה לאחר מתן תורה, ומתוך כך שאל על רש"י שתי שאלות:

1. "ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל!"
 2. "ועוד כתיב: 'ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים' (פסוק ג), שהם המשפטים האלה, הכתובים למעלה, שאמר בהם: 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' (לעיל כא, א)!"
- כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח, ושנאמרו להם במרה, שכבר שמעו וידעו אותם, ולא יאמר 'ויספר' אלא בחדשות אשר יגיד".
- שאלתו השנייה של הרמב"ן מתיחסת למה שכתב רש"י בפסוק ג': "ואת כל המשפטים - שבע מצוות בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין, שניתנו להם במרה".

הרמב"ן שאל, כאמור, שתי שאלות על רש"י, ויש לשאול על רש"י שאלות נוספות, ויחד עם שאלות הרמב"ן נראה שהשאלות העיקריות הן אלו:

1. מנין למד רש"י שהפרשה נאמרה לפני מתן תורה?
2. אף אם נאמר שהפרשה נאמרה לפני מתן תורה, מנין לרש"י שהציווי "עלה אל ד'" נאמר דווקא בדי בסיון, ולא בג' בסיון, או בה' בסיון, או בתאריך אחר?
3. מפסוק ג' שאומר: "ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים", משמע שהפרשה נאמרה אחרי פרשת משפטים!
4. מהחלוקה שבפסוק ג': "את כל דברי ד'", "ואת כל המשפטים", משמע גם כן שהפרשה נאמרה אחרי מתן תורה, ו"דברי ד'" הם האמורים בסוף פרשת יתרו (כ), יט-כג), דהיינו הלכות מחלק "יורה דעה" שב"שולחן ערוך", ואילו "המשפטים" הם הכתובים בפרשת משפטים, דהיינו הלכות מחלק "חושן משפט" שב"שולחן

¹ עיין מה שהקשו על שיטה זו "אור החיים" הקדוש, "הכתב והקבלה", הנצי"ב ב"העמק דבר", ה"באר יצחק" על רש"י וה"שירת דוד" (כולם בשמות כד, א), וכן הנצי"ב ב"ברכת הנצי"ב" על המכילתא יתרו, החדש, פרשה ג, ו"הר אפרים" על המכילתא שם (לרב אפרים גרבוז, ירושלים תשי"ד), ה"מצפה איתן" חגיגה ו ע"א, ה"חזון איש" אורח חיים סימן קכה סק"ה וה"תורה שלמה" במילואים לכרך י"ט פרק כז.

ערוך", וכמו שהתורה חילקה אותם שם, כך היא חילקה אותם כאן. אבל אם פרשה זו נאמרה לפני מתן תורה, מה הם "דברי ד'" ומה הם "המשפטים", ומדוע חולקו הדברים כך?

רש"י הרגיש בקושי זה, וכתב: "את כל דברי ד' - מצות פרישה והגבלה"². "ואת כל המשפטים - שבע מצוות בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין, שניתנו להם במרה". אבל יש לשאול:

א. מנין למד רש"י שדברי ד'" משמעותם מצוות פרישה והגבלה?
ב. מנין למד רש"י ש"המשפטים" הם שבע מצוות בני נח והמצוות שניתנו במרה?
ג. מדוע הופרדו מצוות פרישה והגבלה משבע מצוות בני נח ומהמצוות שניתנו במרה?

5. אם הפרשה נאמרה לפני מתן תורה - מדוע היא לא נכתבה יחד עם שאר הדברים שנכתבו שם?

מאמר זה יעסוק בארבע השאלות הראשונות, והמאמר הבא יעסוק בשאלה החמישית.

ג. מנין למד רש"י שהפרשה נאמרה לפני מתן תורה?

כתב רבנו עובדיה מברטנורא בפירושו לרש"י: "פרשה זו בדי בסיון נאמרה - קשה: מנא ליה הא? יש לומר מדלא כתיב: **וַיֹּאמֶר ד' אֵל מֹשֶׁה**, כמנהג הכתוב בשאר מקומות, אלא: **וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר**, דמשמע אמר כבר קודם אלו הפרשיות דלעיל".

גם "הכתב והקבלה" כתב כך, והתייחס בפירוש לקושית הרמב"ן: "מה שטען הרמב"ן על פירוש רש"י דלדבריו אין הפרשיות באות כסדרן, אין זה טענה, כי נותן התורה יתברך **גילה בפירוש** שאין כאן מקומה של פרשה זו במה שאמר: **וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר**, שהוא עבר המוקדם" (ועיין שם שהאריך).

כלומר: התורה בדרך כלל מתארת את הדברים שקרו בו"ו ההיפוך מעתיד לעבר. כמו למשל: **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע**, **וַיֵּלֶךְ חֲרֹנָה**, **וַיִּפְגַּע בַּמְּקוֹם**, **וַיֵּלֶךְ שָׁם** כי בא השמש, **וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמְּקוֹם**, **וַיִּשֶׂם מֵרָאשֵׁיתוֹ**, **וַיִּשְׁכַּב בַּמְּקוֹם הַהוּא**, **וַיַּחְלוֹם**

² עיין ברא"ם שהקשה שדברי רש"י כאן הם נגד הגמרא בשבת פז ע"א. ועיין ב"גור אריה", ב"דברי דוד", ב"נחלת יעקב", ב"משכיל לדוד", ב"באר בשדה", ב"מנחת יהודה", ב"נימוקי שמואל" וב"דברי נגידים" (לרב דוד מאיר מלאמזא, ווארשא תרס"א). ועיין בספר "וזאת ליהודה" (יט, ט הובאו דבריו ב"חומש הרא"ם" כד, ג הערה 4 וב"נחלת יעקב השלם" הערה 59 וב"מוסף הרא"ם") שכתב שדברי רש"י הם כמכילתא, ולא כגמרא, וכעין זה כתבו גם ב"תורה שלמה" כד, ג בביאור לאות יב וב"ביאורים לפירוש רש"י על התורה" (לרמ"מ שניאורסאהן, ניו יורק תשנ"ג). ועיין עוד ב"פני יהושע" על הגמרא שם בד"ה "בתלתא", וב"שירת דוד" על התורה כאן.

(בראשית כח, י-יב). כאשר התורה אינה כותבת בו"ו ההיפוך מעתיד לעבר, אלא בעבר מושלם, הדבר מלמדנו שאותו דבר קדם למה שכתוב לפניו, כי ו"ו ההיפוך מעתיד לעבר מלמדת אותנו שאמנם הדבר קרה בעבר, אבל בעתיד למה שכתוב לפניו, כלומר: אחריו. מה שאין כן בעבר מושלם - הדבר קרה בעבר למה שכתוב קודם, כלומר: לפניו. כיון שאצלנו כתוב: "ואל משה אמר", בעבר מושלם, מוכח שפרשה זו קודמת למה שנאמר לפניו!

יסוד זה, שכאשר התורה כותבת בעבר מושלם הכוונה לדבר שאירע עוד לפני המעשים המסופרים לפני כן, כתב רש"י בפירושו לפרשת בראשית (ד, א): "והאדם ידע - כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה. שאם כתב: 'וידע אדם', נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים".
אם כן "נותן התורה יתברך גילה בפירוש שאין כאן מקומה של פרשה זו במה שאמר: 'ואל משה אמר'!"³

ד. מה קרה בימים א'-ד' בסיון?

יש לשאול: מנין למד רש"י שבד' בסיון נאמר למשה "עלה" וש"דברי ד"י משמעותם מצוות פרישה והגבלה?
כדי לענות על שאלות אלו, עלינו לחזור לפרשת ההכנות למתן תורה בפרשת יתרו (פרק י"ט), ולראות בפסוקים וברש"י מה נעשה בכל יום, וכיצד למדו זאת:
א. "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ביום הזה באו מדבר סיני" - "בראש חודש" (רש"י)⁴.
ב. "ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני, ויחנו במדבר, ויחן שם ישראל נגד ההר".
ג. "ומשה עלה אל האלקים, ויקרא אליו ד' מן ההר לאמר: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" - "ביום השני, וכל עליותיו בהשכמה היו" (רש"י).
ד-ה-ו. "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם על כנפי נשרים, ואבא אתכם אלי. ועתה, אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי, והייתם לי סגלה מכל העמים, כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל".
ז. "ויבא משה ויקרא לזקני העם, וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ד"י - באותו יום ירד מהר סיני - בב' בסיון.

³ כעין זה כתבו גם רש"י הירש, "דברי נגידים", "ביאורים לפירוש רש"י על התורה" (הנ"ל בהערה הקודמת), "אזנים לתורה" והמלבי"ם בהקדמה לפירושו לויקרא "אילת השחר" פרק יב סימן קיז, ועיין גם בפירוש רבי אברהם בן הרמב"ם לתורה שנראה שהתכוון לזה.
⁴ סתם "חדש" בתנ"ך הוא ראש חדש - עיין שמואל א כ, יח, וראב"ע וחזקוני כאן בשמות, ורד"ק בראשית א, ה; ירמיהו מא, א; תהלים פא, ד.

ח. "ויענו כל העם יחדיו ויאמרו: כל אשר דבר ד' נעשה, וישב משה את דברי העם אל ד'". כתב רש"י: "וישב משה - ביום המחרת, שהוא שלישי בסיון, שהרי בהשכמה עלה".

ט. "ויאמר ד' אל משה: הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, ויגד משה את דברי העם אל ד'".

לכאורה היה צריך להיות כתוב כאן: "ויגד משה את דברי ד' אל העם", ולא: "את דברי העם אל ד'". שהרי עדיין לא כתוב שמשה אמר לעם את דברי ד'!

כתב רש"י: "ויגד משה - ביום המחרת, שהוא רביעי לחדש". זאת על סמך מה שכתב רש"י לעיל (בפסוקים ג' וחי') שכל עליותיו בהשכמה, ופשוט שכל דיבוריו עם ד' היו בהר.

המשיך רש"י: "את דברי העם - תשובה על דבר זה שמעתי מהם: שרצונם לשמוע ממך. אינו דומה השומע מפי השליח לשומע מפי המלך, רצוננו לראות את מלכנו!".

הקשה על כך הריב"א: "מנין לו לרש"י לפרש כן?"

ותירץ: "אלא משום תשובתו של מקום, שאמר: 'כי ביום השלישי ירד ד' לעיני

כל העם על הר סיני', אנו למדין שאמרו: 'רצוננו לראות את מלכנו'".

דהיינו שבתחילה אמר ד' למשה: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך", כלומר שד' ידבר רק עם משה, והעם לא יזכה להתגלות ד', אלא רק ישמע שד' מדבר עם משה. אבל העם ביקש לזכות גם כן להתגלות ד', ואז אמר ד' למשה שיקדש את העם, על מנת שהעם יהיה ראוי להתגלות.⁵

י-יא-יב-יג. "ויאמר ד' אל משה: לך אל העם, וקדשתם היום ומחר, וכבסו שמלתם. והיו נכנים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ד' לעיני כל העם על הר סיני. והגבלת את העם סביב לאמר: השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו, כל הנגע בהר מות יומת. לא תגע בו יד, כי סקל יסקל או ירה יירה, אם בהמה אם איש לא יחיה, במשך הלבל המה יעלו בהר" - דברי ד' למשה ביום ד' בסיון, לצוות את בני ישראל על פרישה והגבלה.⁶

⁵ כן כתבו גם "דבק טוב", "הואיל משה - באר היטב", "צדה לדרך", "שפתי חכמים", "דעת יששכר" (לרב יששכר דב ליטויער), ועיין עוד בדברי "לבוש האורה" שיובאו במאמר הבא וב"קדושת לוי" לשבועות (ד"ה "ויגד משה") וב"דברי נגידים" וב"אור החמה" (לרב זונדל קרויזר, ירושלים תשמ"א).
⁶ יש להעיר שבדברי ד' אל משה הכתובים בפסוקים י-יג נאמרה בפירוש רק מצוות הגבלה, ואילו מצוות הפרישה רק רמוזה במלים "והיו נכנים ליום השלישי", שפירש רש"י: "והיו נכנים - מובדלים מאשה", ורש"י למד זאת מגזרה שוה מדברי משה: "היו נכנים לשלשת ימים, אל תגשו אל אשה" [עיין במכילתא כאן ובמפרשי רש"י (ועיין במכילתא שם לימוד נוסף מהמלה "וקדשתם")]. לעומת זאת בדברי משה אל בני ישראל בפסוקים יד-טו נאמרה רק מצוות פרישה. ועיין רמב"ן לעיל יב, כא. ועיין עוד בשבת פז ע"א ולעיל בהערה 2 וב"דעת זקנים מבעלי התוספות" יט, כא].

כאן מקומם של פסוקים א-ב בפרק כ"ד: "ואל משה אמר: עֲלֵה אל ד', אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, והשתחוויתם מרחק. ונגש משה לבדו אל ד' והם לא יגשו, והעם לא יעלו עמו", והם נאמרו ביום ד' בסיון, כפי שיבואר בסמוך.

יד-טו. "וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם, ויכבסו שמלתם. ויאמר אל העם: היו נכנים לשלשת ימים, אל תגשו אל אשה" - ציווי משה לבני ישראל ביום ד' בסיון על פרישה והגבלה.

כאן מקומו של פסוק ג' בפרק כ"ד: "ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים", ולכן פירש רש"י ש"דברי ד'" משמעותם מצוות פרישה והגבלה. והמשך הפסוק שם: "ויען כל העם קול אחד ויאמרו: כל הדברים אשר דבר ד' נעשה",

כמו כן הסביר רש"י שמשה אמר לבני ישראל גם את שבע מצוות בני נח ואת המצוות שנצטוו במרה, ודבר זה יבואר בסמוך. כאן גם מקומו של חלקו הראשון של פסוק ד': "ויכתב משה את כל דברי ד'", שפירש רש"י: "מבראשית ועד מתן תורה, ומצוות שנצטוו במרה".

ה. מנין למד רש"י שבד' בסיון נאמר למשה "עלה"?

עדיין יש לשאול: מנין למד רש"י שהמסופר בפרק כ"ד פסוקים א-ד אירע בד' בסיון?

נראה שהתשובה טמונה בנאמר שם בפסוק ט': "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ויראו את אלקי ישראל". רֵאִיָּה זו מן הסתם היא ב' בסיון, שבו ירד ד' על הר סיני (יט, כ), וכבר לימדנו רש"י שכל עליותיו של משה היו בהשכמה (יט, ג), וכיון שיש פה עליה בהשכמה, הרי שהתחלף יום. דהיינו פסוק ט' מתאר את שנעשה ב' בסיון, והפסוקים שלפניו מאמצע פסוק ד' עד סוף פסוק ח' מתארים את שנעשה בה' בסיון. באמצע פסוק ד' נאמר: "וישכם בבקר", ואם כן התחלף שם יום. ואכן כתב שם רש"י: "וישכם בבקר - בחמישה בסיון", ומה שנכתב לפניו, בפסוקים א'-ד', נעשה בד' בסיון?⁷

⁷ עיין עוד ברא"ם, ב"גור אריה", ב"דבק טוב" וב"שפתי חכמים" שהסבירו שרש"י כתב זאת בגלל שבפסוק ג' אמר משה לבני ישראל את מצוות פרישה והגבלה באותו יום, וזה היה בד' בסיון. אך הסבר זה מסתמך על רש"י בפרשת יתרו, ואינו מוכיח מהפסוקים שכאן מדובר ביום ד' בסיון. ועיין ברע"ב, וב"דברי נגידים" שכתבו שדברי רש"י מסתמכים על כך שלמחרת בנה משה מזבח וזה היה בה' בסיון, אך גם הם נראה שהסתמכו על רש"י בפרשת יתרו, וכאן הוכחנו מתוך הפסוקים עצמם בפרשת משפטים שמדובר ביום ד' בסיון, ואפשר שזו גם כוונת הרע"ב וה"דברי נגידים".

יש להדגיש שבה' בסיון נעשו מעשים רבים, וכולם כתובים רק בפרשת משפטים: משה בנה מזבח והקים שתים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל, נערי בני ישראל הקריבו קרבנות, משה קרא לפני בני ישראל את ספר הברית, בני ישראל אמרו "נעשה ונשמע", משה זרק עליהם את הדם, ובוה נכנסו ישראל לברית עם ד'!⁸

גם בפירושו לפרשת יתרו (יט, יא בד"ה "ליום השלישי") הפנה רש"י לפסוקים אלו וכתב: "ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה, כל הענין האמור בפרשת 'ואלה המשפטים', ואין מוקדם ומאוחר בתורה". מדוע נכתבו כל המעשים הללו רק בפרשת משפטים, ולא בפרשת יתרו? עיין על כך במאמר הבא.

ו. מנין למד רש"י ש"המשפטים" הם שבע מצוות בני נח והמצוות שנצטוו במרה, ומדוע הם הופרדו מ"דברי ד'?"

מנין למד רש"י ש"המשפטים" הם שבע מצוות בני נח והמצוות שנצטוו במרה? אמנם נכון שרש"י לשיטתו אינו יכול לפרש שהכוונה למשפטים שבפרשת "ואלה המשפטים", שכן לפי שיטתו המשפטים שבפרשת משפטים נאמרו אחר כך (רא"ם ו"באר היטב"), אבל מנין לו ש"משפטים" אלו הם דווקא שבע מצוות בני נח והמצוות שנצטוו במרה?

נראה שרש"י למד זאת בגזרה שוה. נאמר "משפטים" בפסוק זה (כד, ג), ונאמר "משפט" במרה: "שם שם לו חוק ומשפט" (טו, כה)?

מנין למדו ששבת, כבוד אב ואם, פרה אדומה ודינים הן המצוות שנאמרו במרה?

[ועיין ב"באר יצחק" (כד, א) שכתב שפסוק ט' חוזר לבאר את העליה של ד' בסיון אבל אינו נראה כך מתוך מהלך הפסוקים, וגם הרא"ם וה"שפתי חכמים" (בפסוק ד) כתבו שעליית משה הכתובה בפסוק ט היתה בו' בסיון, וכן נראה להוכיח ממה שכתב רש"י בפסוק י': "שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה", משמע שהיה זה בו' בסיון. ואף על פי שניתן לדחוק שאילו היו נדב ואביהוא והזקנים מתים בד' בסיון גם כן היתה מתערבבת שמחת התורה, מכל מקום נראה יותר שהכוונה לו' בסיון].

⁸ עיין בהרחבה לקמן בפרשת משפטים במאמר "מה נכתב ביספר הברית' ומה משמעות 'דם הברית'".

⁹ אמנם בתחילת הפרשה נאמר: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (כא, א), והמלה "המשפטים" שבפסוקנו מקבילה ממש למלה "המשפטים" שכתובה בתחילת הפרשה. לעומתה המלה "משפט" אינה זהה למלה "המשפטים", ומצד זה היה עדיף ללמוד מהאמור בתחילת הפרשה, [שכך נאמר בגמרא ביומא (ב ע"ב) שעדיף ללמוד ממלה זהה], אבל כיון שהבטוי "ואל משה אמר" מלמדנו שהדבר נעשה קודם לכן, על כרחנו אין הכוונה שמה אמר לבני ישראל את המשפטים שנאמרו בתחילת הפרשה, אלא את ה"משפט" שנאמר במרה!

שבת וכבוד אב ואם - מתוך שנאמר בעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן "כאשר צוך" (ה, יב; ה, טז), ומשמע שנצטוו עוד לפני מתן תורה, כיון שהדברות הכתובות בפרשת ואתחנן נאמרו גם כן במעמד הר סיני בחג השבועות, כמו שאמרו חז"ל: "זכור ושמור בדבור אחד נאמרו" (ראש השנה כז ע"א), והיכן נצטוו עוד קודם? במרה. וכך כתב רש"י במסכת סנהדרין (נו ע"ב ד"ה "כאשר צוך"): "כאשר צוך ד' אלקיך - כתיב בדברות האחרונות גבי שבת וכיבוד אב ואם, והיכן צוך? הא ליכא למימר דמשה הוה אמר להו בערבות מואב: 'כאשר צוך' בסיני, דמשה לאו מאליו היה שונה להם משנה תורה ומזהירם על מצוותיה, אלא כמו שקיבלה הוא, והיה חוזר ומגיד להם, **וכל מה שכתוב בדברות האחרונות היה כתוב בלוחות**, וכן שמע בסיני"¹⁰.

פרה אדומה נקראת "חקת התורה" (במדבר יט, ב), והיא נלמדה מהמלה "חק" שבפסוק "שם שם לו חק"¹¹.
דינים נלמדו מפשטות המלה "משפט"¹².

מדוע הופרדו מצוות פרישה והגבלה משבע מצוות בני נח ומהמצוות שניתנו במרה? מפני שפרישה והגבלה הן מצוות שנאמרו רק **לאותה שעה**, לקראת מעמד הר סיני, ואילו שבע מצוות בני נח והמצוות שנצטוו במרה נאמרו **לדורות**¹³.

¹⁰ יש להעיר שבחג השבועות **לא קיבלו בני ישראל את לוחות הברית!** רק בייז בתמוז ניתנו הלוחות הראשונים, ובאותו יום הם נשתברו בגלל חטא העגל, וביום הכפורים ניתנו לוחות שניים. בחג השבועות רק **שמעו** בני ישראל את עשרת הדברות. אחר כך עלה משה לקבל את הלוחות, כמפורש בסוף פרשת משפטים (כד, יב), ורק כעבור ארבעים יום הוא קיבל אותם, כמפורש בפרשת כי תשא (לא, יח).

¹¹ עיין ברש"י בשמות טו, כה שכתב: "שבת ופרה אדומה ודינין". וב"תורה תמימה" שם (אות לו) שאל מנין למד רש"י שבמרה קיבלו בני ישראל את מצוות פרה אדומה, דבר שלא כתוב בגמרא (סנהדרין נו ע"ב), ומתוך כך כתב שצריך "לתקן" ברש"י: "כיבוד אב ואם", והסביר שהיה כתוב: "כי"א" שפירושו "כיבוד אב", ובטעות שינו ל"פ"א" ופתחו: "פרה אדומה", והתפלא על הרמב"ן שהעתיק מרש"י ככתוב לפנינו. אבל יש להעיר על דבריו שברש"י במשפטים כתוב גם "כיבוד אב ואם" וגם "פרה אדומה"! (ועיין בספר "לפשוטו של רש"י" שם הערה צו). וכבר האריכו בזה מפרשי רש"י ("ביאורי מהרא"י", רע"ב, רא"ם, "ספר הזכרון", "גור אריה", דבק טוב", "באר היטב", "לבוש האורה", "צדה לדרך", "נחלת יעקב", "דברי דוד", "שפתי חכמים", "משכיל לדוד", "באר בשדה" ו"פרדס יוסף") ועיין ב"תורה שלמה" שם אות רסט שמקורו של רש"י הוא ב"סדר עולם זוטא" ועיין מה שכתב במילואים שם פרק יא ובכד, ג אות יב.

¹² סנהדרין נו ע"ב. ועיין במפרשי רש"י (הנוכרים בהערה הקודמת) שמות טו, כה שהאריכו בביאור דברי רש"י שם.

¹³ "באר יצחק" על רש"י לרב יצחק הורוויץ (תרל"ב).

ז. כיצד יענה רש"י על קושיית הרמב"ן מהמלה "ויספר"?

על מה שהקשה הרמב"ן שמהמלה "ויספר" משמע שמדובר בדברים חדשים, נאמרו מספר תירוצים:

1. הרא"ם כתב: "לא ידעתי מי הגיד לו זה, כי הנה הרד"ק ז"ל כתב (בספר השרשים) בשרש 'נגד': 'ענין כולם ענין סיפור, אלא שענין ההגדה יבא גם על החדשות, ולא כן ענין הסיפור, כי לא יבא אלא על הדבר שנעשה או נאמר'."

2. המהר"ל ב"גור אריה" כתב: "הרמב"ן הקשה דלשון 'ויספר' משמע שלא ידעו אותם, ואלו המצוות כבר ידעו אותם. ואין זה קשיא, שסיפר להם שהם משפטים, ויש עונש עליהם, כי העובר המשפט יש לו עונש, ועל זה אמר: 'כל המשפטים', כי מפני שבאו להתגייר ומודיעים לו מקצת מצוות ועונשן (יבמות מז ע"א), ולכך אמר להן אלו המצוות ועונש שלהם, ושייך בזה 'ויספר', כי לא ידעו עונשן וחומר שלהן'."

3. בספר "אור החמה"¹⁴ על רש"י כתב: "רש"י מביא פירוש זה בשם המכילתא (יתרו, בחדש, פרשה ג), והנה במכילתא מפרש כן על קרא דיוקח ספר הברית ויקרא באזני העם... ואפשר דרש"י מפרש... דמשה בא לעשות עכשיו ממקצת המצוות שכבר היו בידם - ספר, ולכך שייך לשון סיפור עליהם, משום דבא לחדש אותם בתורת ספר, וממילא דלשון 'ויספר' הוא מלשון ספר'."

4. עוד כתב שם: "ובפשיטות יש גם לפרש דהא דנקט לשון 'ויספר' - משום מצוות פרישה, וממילא נגרר הלשון גם על המשפטים, שלא רצה להאריך ולמינקט בזה עוד לשון מיוחד על המשפטים'."

ח. סיכום המאורעות בכל יום

התשובה לשאלה מתי אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע" הביאה אותנו לעקוב מה נעשה בכל אחד מהימים שקדמו למעמד הר סיני. נסכם מה ארע בכל יום:

בא' בסיון באו בני ישראל למדבר סיני וחנו לפני ההר (יט, א-ב)¹⁵.
בב' בסיון משה עלה אל ד', וד' אמר לו להגיד לבני ישראל: "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, וְאֶשָׂא אֶתְכֶם על כנפי נשרים, וְאֶבֶא אֶתְכֶם אֶלִי. ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סֵגְלָה מכל העמים, כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שם, ג-ו).

¹⁴ לרב זונדל קרויזר (ירושלים תשמ"א).

¹⁵ משה לא נצטוו לעלות להר סיני באותו יום, מפני חולשת הדרך (שבת פו ע"ב).

באותו יום ירד משה ואמר לעם את דברי ד', ובני ישראל אמרו: "כל אשר דבר ד' נעשה" (שם, ז-ח).

בג' בסיון משה עלה שוב אל ד', ומסר לו את דברי בני ישראל שאמרו "נעשה", וד' אמר למשה: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" (שם, ח-ט).

באותו יום ירד משה מההר ואמר לבני ישראל את דברי ד', ובני ישראל אמרו: "רצוננו לראות את מלכנו".

בד' בסיון עלה משה להר ומסר לד' את דברי בני ישראל, וד' קיבל את בקשת בני ישראל ואמר למשה להכין את בני ישראל - פרישה והגבלה - "כי ביום השלישי ירד ד' לעיני כל העם על הר סיני" (שם, ט-יג).

באותו יום גם אמר ד' למשה לעלות עם אהרון, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ושאתר כך יגש משה לבדו (כד, א-ב).

באותו יום ירד משה מההר ומסר לבני ישראל את דברי ד' על פרישה והגבלה, וכן אמר להם את שבע מצוות בני נח ואת המצוות שניתנו במרה, ובני ישראל אמרו שוב: "כל הדברים אשר דבר ד' נעשה" (שם, ג; יט, יד-טו).

באותו יום כתב משה את כל ספר בראשית וכחצי ספר שמות - עד מתן תורה, וכן כתב בפירוש את שבע מצוות בני נח ואת המצוות שניתנו במרה (כד, ד)¹⁶.

בה' בסיון השכים משה בבקר, בנה מזבח תחת ההר והקים שתים עשרה מצבות לשנים עשר השבטים, שלח את נערי בני ישראל שיקריבו עולות ושלמים, לקח חצי הדם ושם באגנות ואת חציו השני נתן על המזבח, קרא את "ספר הברית", דהיינו כל ספר בראשית וכחצי ספר שמות והמצוות שנצטוו במרה, ואז אמר העם: "כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע" (שם, ד-ז).

אחר כך לקח משה חצי הדם שהיה באגנות וזרק על העם ואמר להם: "הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם על כל הדברים האלה" (שם, ח).

בו' בסיון עלה משה רבנו להר סיני לקבל את התורה מידי ד' (שם, ט-יא; יט, טז-כא).

מדוע חולקו הדברים לשתי פרשיות? עיין במאמר הבא.

¹⁶ עיין ב"ביאורים לפירוש רש"י על התורה" (כד, ד) ששאל מדוע האריך רש"י בלשונו וכתב: "ויכתב משה - מבראשית ועד מתן תורה, וכתב מצוות שנצטוו במרה"? מדוע הוסיף רש"י את המלה "ויכתב", ולא כתב רק "ומצוות שנצטוו במרה"? וענה: "מבראשית ועד מתן תורה כתב משה בסגנון ובצורה כתורה שלפנינו... ואילו 'מצוות שנצטוו במרה'... כתב תוכן וענין מצוות אלו... ונמצא שהיו שני סוגי וגדרי כתיבה".